

WALTER SINNOTT-ARMSTRONG

Dartmouth Fakültesi'nde (ABD) felsefe profesörüdür. Yazdığı kitaplardan bazıları şunlardır: *God? A Debate between a Christian and an Atheist* (William Lane Craig'le birlikte), *Moral Scepticisms Understanding Arguments*. Oxford University Press'te yayımlanan *Philosophy in Action* dizisinin editörlüğünü yapmaktadır. Elinizdeki *Tanrısız Ahlak?* kitabı bu dizi içinde yayımlanmıştır.

İdeaAyrıntı Dizisi

.....
Ayrıntı Yayınları

Ayrıntı: 604
İdeaAyrıntı Dizisi: 5

Tanrısız Ahlak?
Walter Sinnott-Armstrong

Kitabın Orjinal Adı
Morality Without God?

İdeaAyrıntı Dizi Editörü ve
Yayıma Hazırlayan
Burhan Sönmez

İngilizceden Çeviren
Attila Tuygan

Düzeltilen
Mehmet Celep

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Todd Davidson / Illustration Works
Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.:244
Topkapı/İstanbul Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: 2011
İkinci Basım: 2012
Baskı Adedi: 2000

ISBN 978-975-539-612-5
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI

Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Tanrısız Ahlak?

Walter Sinnott-Armstrong

İDEA AYRINTI DİZİSİ

KURTULUŞ TEOLOJİSİ
Ed.: Christopher Rowland

KİRLİLİK KAVRAMI VE
ALEVİLİĞİN ASİMİLASYONU
Mevlüt Özben

İSLAM'IN GELECEĞİ
Wilfred S. Blunt

İSLAM'IN İKİNCİ MESAJI
Mahmut Muhammed Taha

*İyi ateist nasıl olur, bunu gösteren
Liz, Miranda ve Nick'e.*

Teşekkür

Elinizdeki kitabın Beşinci Bölümü, Robert Garcia ve Nathan King tarafından yayıma hazırlanmış *Is Goodness without God Good Enough?* adlı çalışmada yer alan “Geleneksel Teizm Neden Ahlak için Yeterli Bir Zemin Oluşturamaz?” başlıklı makaleminden türemiştir. Buradaki pek çok bölümde yer alan çeşitli paragrafların kökeni, Louise Antony tarafından yayıma hazırlanmış *Philosophers without Gods*’daki “Hıristiyanlığın Üstesinden Gelmek” başlıklı yazıda yer almaktadır. Adı geçen yayımcı ve editörlere, bu materyalleri uyarlamamıza izin verdikleri için teşekkür borçluyum.

Dördüncü ve Altıncı Bölümler, Bernie Gert’in *Common Morality*’deki ve *Morality: Revised Edition*’daki içgörülerine çok şey borçludur. Durğan notlardan kaçınmak için, Gert’ten aldığım her fikri belgelemiyorum; ama onun çalışmasını bilen herkes ne kadar yararlandığımı fark edebilir. Ayrıca sayısız yararlı tartışmanın yanı sıra, en iyi alıntılarımın pek çoğu için Larry Crocker’a ve argümanlarıma en iyi cevapları Evangelistlerin verebildiklerini bana gösterdikleri için William Lane Craig, Bruce Little, Dinesh D’Souza’ya ve onlarla yaptığım münazaraları izleyen herkese minnettarım. Keith Augustine’in ve bu münazaralara katılımını sağlayan Internet Infidels’in mali ve (evet!) ahlaki desteğine de müteşekkirim.

Yine, (bu konuyla ilgili tezini benimle paylaşan ve araştırmamda paha biçilmez bir yardım sağlayan) David Lamb’e, (dinin anlamını yeniden düşünmeme yol açan) Jonathan Haidt’e ve (bu projede bana rehberlik yapıp teşvik eden) Oxford University Press’ten Peter Ohlin’e de teşekkür ederim. Düşüncelerimi One Day University’de kamuoyunun zeki ve istekli bir kesimi karşısında sınamama imkân tanıyan Steven Schragis ve John Galvin’e de minnettarım.

Taslaklar üzerindeki yorumlar için, Eyal Aharoni, Larry Crocker, Bob Fogelin, Bernie Gert, Jonathan Haidt, Nate King, David Lamb, Andrew Mansfield, Peter Ohlin ve Lucas Swain’e çok şey borçluyum.

Önsöz: Niye Bu Kitap?

Ve işte kalıcı olan üç şey vardır: iman, umut ve sevgi.
Bunların en üstünü de sevgidir.
(*İncil*, 1 Korintoslular, 13:13)

Kitabın başlığı ne anlama geliyor? İlk sözcüğün üstü niye çizili? Çünkü bu kitabın hedefi, gerçekte Tanrısız ahlak konusunda bir sorun olmadığını göstermektir. Sadece yalın ahlak vardır.

Bu nokta tartışmaya açık olmamalı; fakat öyle. Teistler esasen, hangi nedenle olursa olsun, ahlakın dine bağlı olduğuna inandıkları için teisttirler. Bazıları ahlakı dinden ayırmazlar bile. Kitab-ı Mukaddes sadakati sevgiden ayırır (1 Korintoslular, 13:13); fakat Kitab-ı Mukaddes'i izlediğini söyleyen pek çok kişi dini sadakati ve ahlakı ayrılmaz görmektedir.

Ne yazık ki öbür taraf bu hatayı tekrarlamaktadır. Çoğu ateist ve agnostik de ahlakla dini özdeşleştirir. Dini terk ettiklerinde, ahlakı da veya en azından nesnel ahlakı da terk ederler. Örneğin Richard Taylor, "Ahlaki yükümlülük kavramı Tanrı fikrinden ayrı tutulduğunda muğlaktır" diye yazar. Bu tür önermeler dinin korkularını teyit eder; fakat ahlakı dinden ayırmayı reddetmekle neredeyse aynıdır.

Bu yanılsama tehlikelidir. Hükümetimizin Kilise ile devlet arasında bir ayrımı ihtiyacı vardır; ama bu ayrım ahlakla devlet arasında *değildir*. Hepimiz herhangi bir tanrıya ya da dine inanmayan birilerini tanırız ve eğer ahlaka inanmadıklarını düşünüyorsak onlarla bir araya gelmek çok güç olacaktır. Bu ayrımı iyice kavramazsak, teorilerimiz arapsaçına döner ve hayatlarımız sıkıntılı bir hal alır.

Bu yüzden, okuyucuların dini ele alırken esasen ahlakın neden hiçbir anlam taşımadığını anlamalarına yardımcı olmaya çabalamak adına yazdım bu kitabı. Beni motive eden şey kısmen sınıflardaki deneyimlerimdi. Lise öğrencileri ve sıradan insanların yanı sıra yüksekokul öğrencileriyle de pek çok konuşma yaptım. Öğrencilerimin çoğu, Nietzsche'ye ve Dostoyevski'nin roman kahramanı İvan Karamazov'a atfen "Tanrı öldüyse, her şey mubah"¹ diyerek çıkıyor karşıma. Bu dogmayı kabul eden ateistler, ahlakın sübjektif olduğuna hükmederler. Bu dogmayı kabul eden teistlerse, ateistlerin tehlikeli olduklarına inanır. Bu çekişmede her iki tarafın da hatalı olduğunu ve gaflarının, "Tanrı öldüyse, her şey mubahtır" biçimi-

1. Richard Taylor, *Ethics, Faith, and Reason* (Englewood Cliffs, J: Prentice-Hall, 1985), s. 84.

minde müştereken yaptıkları yanlış varsayımlarından kaynaklandığını göstermek istiyorum. Bu kitap, o popüler slogana yönelik uzunca bir tektiptir.

“Kimseyi ikna edemeyeceksin ve her iki tarafı da kızdıracaksın” diye uyarıyor dostlarım. Bu benim tecrübelerimden kaynaklanmıyor. “Tanrı öldüyse, her şey mubahtır” varsayımı konusunda insanların sadece iki seçenekleri var: Ya (a) Tanrı’ya inanmak ve bir dine mensup olmak ya da (b) kendilerinin ve dostlarının ahlaken iyi olmadıklarını ve kendilerine zarar verenlerin ahlaken kötü olduklarını; çünkü hiçbir şeyin gerçekten ahlaken iyi veya kötü, doğru veya yanlış olmadığını kabul etmek zorundalar. Çoğu kimse bir üçüncü seçeneği arzulamaktadır; bunun nedenini anlamak kolay. Tanrı’ya inansalar bile, herhangi bir Tanrı’ya ya da kendi inandıkları Tanrı’ya inanmayan arkadaşlarıyla paylaşabilecekleri bir ahlak istiyorlar hâlâ. Ahlakın kapsamına ilişkin bazı görüşleri bir kenara attığımızda, dostlukların, toplumların ve ülkelerin nasıl ayakta kalacağını tahmin etmek zordur.

Bu konu göz ardı edilemez. Çok kimse bunu merak etmekte. Tanrı ve ahlak, yaşamlarımızın büyük bölümüne egemen en önemli konulardan ikisidir. Sadece bugün değil, uzun zamandır böyle; sadece kendi yerel bölgenizde değil hemen tüm dünyada; sadece teistler açısından değil ateistler açısından da önemli.

Ne yazık ki her iki olgu da çok kapsamlıdır. Kalın kalın kitaplar ahlakın sadece bir bölümüne tahsis edilmiştir. Başka kalın kitaplar da bir dinin sadece bir bölümünün yüzeyini eşelemektedir. Kuşkusuz, dünya üzerinde pek çok farklı din var. Hepsini ele almam mümkün değil. Bu kitabı kısa, net ve diri tutmak istiyorum. Ayrıca, dinlerin tümü hakkında yazacak yeterli bilgim de yok. Kimin var ki? Her bir dini kavramak için yıllarca çalışmak gerekir. Dolayısıyla odaklanmam gerekiyor.

Ben, çağdaş Evangelik Hıristiyanlığa odaklanacağım. Niye? Bir neden, hakkında epey şey bilmem, epey incelemiş olmam ve hatta zaman zaman inanmış olmamdır. Bir başka neden, Evangelik Hıristiyanlığın Amerika Birleşik Devletleri’nde çok fazla sayıda inananı olmasının yanında, Üçüncü Dünya’da inananlarının giderek artmasıdır. Sonuç olarak, Evangelik Hıristiyanlık, ABD ve başka ülkelerde ciddi bir siyasal güç olmuştur. George W. Bush’un dinsel inancından kaynaklanmıyor bu. Yine Ronald Reagan’inkinden de değil. Son dönem demokratlar –Jimmy Carter, Bill Clinton ve Al Gore– da bir biçimde Evangeliktiler. Barack Obama, başkanlığı kazanma şansını artırması için Evangelik kilisedeki bir tartışma da dahil olmak üzere, dini aidiyetine ilişkin belgelerini açıklamaya zorlanmıştı. Obama, kazandıktan sonra bile, muhaliflerinin sesini kısmak için, tanınmış Evangelist Rick Warren’ı devir teslim töreninde dua etmeye davet etmek zorunda kalmıştı. Dolayısıyla Evangelik Hıristiyanlar ABD’de politika üzerinde inanılmaz

bir etkiye sahip olmayı sürdürüyorlar ve genelde siyasi gündemlerini ahlak argümanlarıyla yürütüyorlar. Bunda yanlış bir şey yok; fakat bu, hem Evangelistlerin hem de muhaliflerinin bu özel dini perspektif ve üslubun ahlakla tam olarak ne kadar ilintili olduğunu kestirme ihtiyacı duydukları anlamına da gelmez.

Hıristiyanlığın diğer biçimlerinde durum nedir peki? Zaman zaman onlardan söz edeceğim ama adlarını açıkça zikredeceğim zamanlar dışında onlarla pek işim olmayacak. Hıristiyanlığın ılımlı biçimlerinden birçoğu, ahlak hakkında, Evangelik Hıristiyanların yaptıkları kadar güçlü iddialarda bulunmuyor.

Örneğin geleneksel Katoliklik, ateistlerin, vahiylerle bağlı olmayan doğa yasasını bilip izleyebileceklerini bile ileri sürmektedir. Ek ahlaki yasaklar vahyi esas alır, dolayısıyla ateistler ahlakın o kısmını keşfedemez ve belki de bu vahye dayalı kısıtlamalara tabi değillerdir. Bu Katolik bakış açısının ateistleri toptan suçlama eğilimi daha azdır ve dinle ateizm arasında ahlak temelindeki ihtilafı daha az vurgular. Bundan ötürü, ben üzerinde durmamayı tercih ediyorum. Yine de ilgili olduğu bazı noktalarda Katolikliği tartışmaya açacağım.

Daha ılımlı dini görüşler, hükümetimizde, yaşam ya da ahlaki inançlarımızda radikal değişiklikler talep etmemekte. Bazı liberal Protestanlar ve reformist Yahudiler ateist olduklarını açıkça itiraf ediyorlar, dolayısıyla onların dinleri kognitif ve teolojik olmaktan çok kültürelidir. Benim, ahlakın dinden ve Tanrı'dan bağımsız olduğu tezime açık seçik karşı durmuyorlar.

Bazı yeniçağ dinleri külliyen anlaşılabilir durumda. Bazı insanlar “daha ulvi bir varlık” veya bir “yol gösterici güç veya ruh” üzerinde konuşarak kendilerini iyi hissediyor olabilirler. Ancak, söyledikleri *tek şey* buysa, bu söylem boş. Herhangi bir şeye gerçekten açıklama getirmez, dolayısıyla onun lehine veya aleyhine hiçbir deneyim veya ahlaki anlayış mevcut değildir. Çoğu insan için pek bir önem de arz etmez. İnsanların yaşamlarına egemen olan ve onları siyasi ve ahlaki konularda tavır almaya iten dini inanç türü, yol göstericilik niteliği taşımalıdır. Bir “yol gösterici” gibi belirsiz bir şeye tapınmanın veya dua etmenin anlamı yoktur. Belirsiz bir “daha ulvi varlık” inananları koruyamaz veya cennete gitmelerine yardımcı olamaz veya mucize oluşturamaz veya dünyayı yaratamaz.

Modern Evangelik Hıristiyanlık çok daha ayrıntılı ve nettir. Bu özellikler yandaşları için avantajdır, böylelikle onu nasıl izleyeceklerini anlayabilirler. Benim gibi muhalifleri için de avantajdır; çünkü neyi reddetmemiz gerektiğini ve ahlaka ilişkin çıkarımlarının ne olduğunu anlatabiliriz.

Gelelim –Yahudilik, İslamiyet, Budizm, Hinduizm gibi– diğer dinlere! Söyleyeceklerimden bazıları onlar için de geçerlidir. Ancak vurgularımın

hangi dinler için geçerli olduğunu açıklamaya çalışmayacağım. Bu, sadece Hogwarts büyücülük okulunda var olan sihirli şapkadan tavşan çıkarmak olur. Üzerlerinde konuşulamayacak kadar çok din var.

Ayrıca bazı dinlerin hiçbir kişisel Tanrı önermediğini belirtmek gerek. Çoktanrılı dinler birden fazla tanrıyı kabul eder ve tanrılarından bazıları kendi standartlarına göre ölümsüzdür. Bu tanrılar ahlakın nihai esası olmaz, dolayısıyla bu dinler benim ahlakın Tanrı'dan ve Tanrı inancından ayrı olduğu tezimle çelişmiyor. Bu yüzden bu kitapta bu dinler üzerinde de zaman harcamayacağım.

Biraz isteksizce de olsa, Evangelik Hıristiyanlığı hedef olarak alacağım. Söyleyeceklerimin çoğu Hıristiyanlığın diğer biçimleri ve bazı başka dinler için de geçerli olacaktır; fakat bu dini görüşlerin yandaşlarının hangi argümanlarının onlarla ilgili olduğuna karar vermeleri gerekecektir.

Evangelik Hıristiyanlığa ayna tutmak için ateizme odaklanacağım. Niye? Çünkü ben bir ateistim. Ateizmi keyfi ya da gayri ciddi bir biçimde benimsemiyorum. Evangelik bir Hıristiyan'la hazırladığımız bir tartışma kitabının bana ayrılan bölümlerinde ateizm için sağlam nedenler sunmuştum.² O kitap, ateizmin entelektüel açıdan güvenilmez olduğu suçlamasını çürütüyor; fakat Tanrı'nın varlığını savunan veya reddeden argümanların ahlakın dinle veya Tanrı'yla ne kadar ilintili olduğu sorusuna cevap vermiyor.

Bazı argümanlar Tanrı'nın dünyayı yarattığını, mucizeler gerçekleştirdiğini ve huşuyla ibadet eden müminlere zaman zaman gözüktüğünü ileri sürmüşse de; bu argümanların hiçbiri Tanrı'nın toptan iyi olduğunu söylemez. Ancak, çok kötü bir Tanrı dünyayı yaratamaz, mucizeler gerçekleştirmez ve bize gözükmemez. Tam tersine, Tanrı, ahlakın temeli olması için iyi olmalıdır. Ahlakla mugayir bir Tanrı'dan gelen emirlerin ahlaki bir ağırlığı olmaz; aynı bizim kötü tiranlara itaat etmek konusunda ahlaki yükümlülük taşımadığımız gibi. Bu itibarla, Tanrı'nın varlığına ilişkin standart argümanların hiçbiri, ahlakın Tanrı'ya veya dine bağlı olduğunu göstermek şöyle dursun, varsayamaz bile.

Öte yandan, Tanrı'nın varlığı *aleyhine* üç argüman sundum. Birincisi, mutlak güce sahip ve toptan iyi bir Tanrı, dünyamızdaki kötülük miktarı ve türleriyle bağdaşmamakta. İkincisi, ebedi ve değişmez bir Tanrı'nın zaman içindeki olaylarda hiçbir etkisi olamaz, dolayısıyla dünyayı yaratamaz veya dualara cevap veremez. Üçüncüsü, eğer Tanrı olsaydı, O'nun varlığı açısından bizim bulabileceğimizden çok daha iyi kanıtlarımız olurdu. Bu argümanların hiçbiri, ahlakın Tanrısız ne kadar bağlayıcı olduğuna dair, burada konu edinilecek hiçbir emare sunmamaktadır.

2. William Lane Craig ve Walter Sinnott-Armstrong, *God? A Debate between a Christian and an Atheist* (New York: Oxford University Press, 2004).

Bu argümanlar inandırıcı da değil. Kanıt oldukları söylenemez. Dolayısıyla, bir ateist olmamın yanı sıra, bir biçimde agnostığım de. Sonuç olarak, büyük ihtimalle sağlam nedenlerle, Tanrı'nın var olduğunu inkâr ettiğiniz sürece bir *ateist* de olabilirsiniz; (siz de dahil) hiç kimsenin Tanrı'nın var olup olmadığını kesin olarak bilmediğini ileri sürdüğünüz sürece bir *agnostik* de. Bu bileşim benim bakış açımı yansıtır; yani ben, bu bağlamda hem ateistim hem de agnostik. Terminolojik akıl karışıklığından kaçınmak için, ateist ya da agnostik olan kişileri *seküler* ya da *sekülerist* diye niteleyeceğim.

Ben ayrıca görece bir *apateistim*; çünkü Tanrı'nın var olup olmadığı konusunda genelde apateistim. Günlerimi, –ister geleneksel Hıristiyan Tanrı, ister Zeus, Thor, Krishna veya Allah olsun– Tanrı'ya, hayaletleri, cinleri, cüceleri, Nessie'yi (Ness Gölü canavarı) veya “kocaayak”ı ve hatta başka gezegenlerdeki ileri türleri merak ettiğimden fazla merak ederek geçirmiyorum. Genelde ateist ve agnostiklerin, çoğu Evangelik Hıristiyan'ın kendine göre yaptığı –ve yapmak zorunda olduğu– şekilde dine yönelik tutumlarını yaşamalarının merkezine koymadıklarını idrak etmek önemlidir. Buna benzer kitapları yazdığım zamanlar dışında, düşüncelerimin dine ya da Tanrı'ya yöneldiği yegâne zaman, dindar insanların, bana şahsen itirazda bulunarak veya kamu düzenini dine dayandırarak yaptıkları gibi bu konuları ileri sürdükleri zamandır.

Bir ateist, agnostik ve apateist olduğum için AAA denen yeni bir kulüp kurmayı düşünüyordum; fakat bu adı kullananlar varmış. Basit olsun diye, ateizm ve ateistlerden bahsedeceğim. Söyleyeceklerimin çoğu, umarım, agnostiklere ve dolayısıyla tüm seküleristlere sempatik gelir.

Onlar, bu kitaptaki ana karakterlerdir. Kitap, benim gibi ateistler ve Evangelik Hıristiyanlar arasında geçen bir sohbet gibi kaleme alınmıştır. Sohbetimiz ahlak ve din arasındaki ilişki hakkındadır. Modern dünyada hem ateizm hem de Evangelik Hıristiyanlığın önemine binaen, bu sohbetin ne ateist ne de Evangelik olan pek çoklarına da ilginç geleceğini umuyorum. Özgün amacıma rağmen, söylediklerimde önemli sayılabilecek noktalar bulunabileceğine inanıyorum; çünkü ahlak ve din arasındaki ilişki tüm dinler açısından temel bir konudur.

Lütfen beklentileriniz büyük olmasın. Bu sohbet ve ileri sürdüğüm argümanlar kesin gerçekliği sergiliyor demek değildir. Bu konular herkesin hoşuna gidecek diye de bir şey yok. Nihayetinde bu kadar kısa bir kitapta çözüme ulaştırılabilecek konular değil bunlar. Amacım birilerini ateist yapmak değil. Sadece ateistlerin keyfekeder hareket eden, akılsız, cahil, tutarsız, namussuz, umursamaz ya da en önemlisi ahlaksız olmadıklarını göstermek.

Birinci Bölüm

Bir Ateistle Evlenir misiniz?

İmansızlarla aynı boyunduruğa girmeyin.
Çünkü doğrulukla fesadın ne ortaklığı olabilir?
Veya ışıkla karanlığın ne paydaşlığı olabilir?
(İncil, 2 Korintoslular, 6:14)

Cevap çoğu kimse için açıktır: Hiçbir şekilde olamaz! Çoğu teist bir ateistle –ne kadar güzel, zeki, çekici, komik, eğlenceli, cesur, merhametli ve nazik olursa olsun– evlenmeyi aklından bile geçirmez.

Ana nedenlerden biri, ateistlere güvenmemeleridir. “Eğer Tanrı ölüyseye, her şey mubahtır; öyleyse ateistlere göre, zina ve eş zulmü de mubahtır” diye düşünürler. Eşine dayak atmayı yanlış bulmayan ya da ahlakın yakınından bile geçmemiş biriyle kim evlenmek ister ki? Böylere insanın başına dert açar ve kendi başlarını derde sokarlar. Çocuklara ahlaksızlık aşılar ve bulaşık yıkamaya bile yardım etmeyebilirler.

İmanı bütün olanların ateistlerle evlenmemeleri için bir başka neden de, Kitab-ı Mukaddes’in şunu söylemesidir: “İmansızlarla aynı boyunduruğa girmeyin [eşleşmeyin].” (2 Korintoslular, 6:14) Bu yasak, imansızlar arasında sayılan agnostikler için de geçerlidir. Çoğu dini gelenek, öbür dini geleneklerden dindar insanlarla evliliği de haram kılar: “Onlarla evlenmeyin.” (Tesniye, 7:3) Madem başka dinlerden inananlarla evlenemezsiniz, o halde bir ateistle de evlenemezsiniz! Bu akideler, başka dinlerden insanların gerçek inananları yoldan çıkaracakları, dolayısıyla haktan, ışıktan, selametten, faziletten ayıracağı korkusundan kaynaklanıyor gibidir. Ateistler aynı tehlikelere, hatta fazlasına yol açarlar.

Bir teist, ancak başına dert açmadan önce onu döndürebileceğine inanıyorsa bir ateistle evlenir. Ne de olsa bu özel ateist zekidir ve naziktir; zeki ve nazik insanların ışığı görebileceğini umut edebiliriz. Fakat bu riski kim almak ister? Her neyse, bir teist sadık bir ateistle evlenmeyi (hatta çıkmayı bile) pek istemez.

Duygular karşılıklıdır, denebilir. Çoğu ateist, ne kadar güzel, zeki, çekici, komik, eğlenceli, cesur, merhametli ve nazik olursa olsun, bir Evangelik Hıristiyan’la evlenmeyi asla ciddi olarak düşünmez. Elbette bunun

bir nedeni, Evangelik Hıristiyanların kendileriyle evlenmeyi asla kabul etmeyecekleridir. Her şeyden önce evlilik çift yönlü bir caddedir. Ayrıca çoğu ateist, gelenekçi teistleri ahmak, bağnaz ve düpedüz tuhaf bulur. Bill Maher'ın 2008 yapımı *Religious* filminde aşırı dindarlığa yönelik seküler tepki gayet güzel aktarılmıştır. Ateistler ve agnostikler, birilerinin yaratışçılığa veya akıllı tasarıma –ya da duaların, hatta bazen hastalıkların şifa bulmasıyla ilgili duaların, gerçekten karşılık bulacağına– ya da bakirenin doğurmasına ve yeniden dirilişe, cennet ve cehenneme nasıl inandıklarına ya da ekmek ve şarabı nasıl beden ve kan saydıklarına (ve sonra da onu nasıl yediklerine!) hayret ederler. Ateistler, savaşımlara yol açtığı, kürtaja ve embriyonik kök hücre araştırmasına kısıtlama getirdiği; ayrıca homoseksüelliğe, kadınlara ve başka masum insanlara zarar verdiği için de dini tehlikeli görürler. Bu konuları sorgulamayan, esnek davranmayan ve umursamaz gözükken birisiyle kim evlenmek ister ki?

Tüm dindarlar sorgulamayan, esnek davranmayan veya umursamayan insanlardır diyemeyiz elbette. Ateistlerin çoğu bunu kabul eder; aslında tümü etmelidir. Ateistler yeterince zayıf dini inançlara göz yummaya hazırdırlar. Bazı ateistler Evrensel Üniteryan cemaatlere katılıp onların kendinden menkul ilkelerini kabul bile etmekteler:

- Her insanın temel değer ve onuru,
- İnsani ilişkilerde adalet, eşitlik ve şefkat,
- Birbirini kabul etme ve cemaatlerimizde ruhani gelişmeyi teşvik,
- Hakikat ve manaya yönelik özgür ve sorumlu bir araştırma,
- Cemaatlerimizde ve bütün toplumda vicdan özgürlüğü ve demokratik sürecin işletilmesi,
- Dünya toplumunun herkes için barış, özgürlük ve adalet hedefi,
- Bir parçası olduğumuz varoluşun bağımlılık ağına saygı.

“Manevi” sözcüğü bazı ateistlerin belli “maneviyat” türlerine ses çıkarmayacakları kadar belirsizlik içerse de üçüncü ilkedeki “manevi gelişme”den kaygı duyabilirler. Yine de bu sözde dini beyannamenin kalını bugün ateistlerin çoğunluğunca zararsız görülüyor ve hatta, belki de olumlu çağrışım yapıyor olmalı. Dolayısıyla din vardır ve öyleyse Din de vardır. Ateistler *bazı* dinleri kabul edebilir ve hatta beğenebilirler de. Bununla beraber, pek çok ateist Evangelik bir Hıristiyan'la, Evangelik Hıristiyanların herhangi bir ateistle evlenmeye rıza gösterdikleri kadar istekli değildir.

Kuşkusuz, gelenekçi teistler de *bazen* ateistlerle evleniyorlar. Ben, doğduğundan beri bir ateist olan karımla karşılaşış âşık olduğumda Evangelik Hıristiyan'dım. O zamanlar ve otuz yılı aşan evliliğimiz bo-